

Jezik ob meji

V članku poročam o razpravah z naslovom Jezik ob meji na 10. primorskih slovenističnih dnevih v Novi Gorici in 11. dnevih v Kopru.¹ Primorske slovenistične dneve od leta 1990 izmenoma prirejajo slavistična društva SD Koper, SD Gorica — Trst — Videm in SD Nova Gorica. Razprave v obliki okrogle mize povezujejo raziskovalno in šolsko delo s posebnim upoštevanjem posebnih potreb primorskega prostora, ki izhajajo iz njegovih značilnosti. Zaradi obrobnosti tega prostora v Republiki Sloveniji in slovenskem etničnem prostoru je pomembno sodelovanje slavističnih društev na obeh straneh meje. Članek pomeni tudi spodbudo in vabilo slovenistom za udeležbo na 12. dnevih aprila 2001 v Trstu.

Razpravo o jeziku na Primorskih slovenističnih dnevih (v nadaljevanju PSD) smo poimenovali Jezik ob meji, saj je izhodišče vseh jezikovnih in jezikoslovnih razprav doživljanje in pojmovanje razmerja s primorskim prostorom: iz prostora izvirajo in se v njem napajajo ter vanj vračajo strokovna spoznanja. Stalnica primorskih slovenističnih srečevanj je tudi oblika razprave — okrogla miza o jeziku. Njen najpomembnejši prispevek je povezovanje jezikoslovne teorije in šolske prakse, raziskovanja in poučevanja, življenja in strokovnih dognanj.

Ali ima prostor primorskih slovenističnih dnevov kakšne jezikovne značilnosti? Nedvomno je njegova najopaznejša značilnost obrobnost. Živimo na robu slovenskega etničnega ozemlja in smo najbolj izpostavljeni vplivu tujih jezikov, v vsakem od treh društev pa so okoliščine drugačne. SD Trst — Gorica — Videm doživlja prizadevanje in boj za priznanje slovenske narodne skupnosti v Italiji ter največjo asimilacijo. Slovenisti SD Koper se srečujejo z vprašanji sobivanja dveh jezikovnih skupnosti in srečevanja slovenščine in italijanščine v javnem in zasebnem življenju; v večjezičnem sporazumevanju v Istri je položaj še zapletenejši. Na področju SD Nova Gorica se kažejo vse značilnosti jezikovnega dogajanja v Republiki Sloveniji, zaradi neposredne bližine državne meje pa so opaznejše kot drugje.

Življenje na robu slovenskega etničnega prostora ob srečevanju s pripadniki drugih jezikovnih skupnosti istočasno (lahko) pomeni močnejše doživljanje slovenstva in zavest o njegovih značilnostih. Šola je za učence in dijake najpomembnejši posrednik in oblikovalec nacionalne in kulturne identitete. Za to potrebno znanje jim posredujejo različni predmeti, spoznanja o jezikovnih dogajanjih pa samo oz. predvsem slovenski jezik s književnostjo.

V enajstih letih Primorskih slovenističnih dnevov se oblika razprave Jezik ob meji ni dosti spreminjala; PSD so se obogatili predvsem vsebinsko. Organizacijski odbor vsako leto povabi k sodelovanju primorske teoretike in praktike ter neprimorske strokovnjake, ki v tem prostoru raziskujejo. Vse od začetka so vabljeni tudi učitelji razrednega pouka. Sodelavci prijavljajo referate ali obljubijo (samo) sodelovanje v razpravi, vsi pa pošljejo svoja izhodišča za razpravo ter s tem omogočijo pripravo drugim udeležencem.

Večletno strokovno poglobljeno delo v okviru PSD je gotovo prispevalo h kakovostnejšemu delu v šolski praksi in z izmenjavo mnenj omogočilo učiteljem materinščine drugačno razumevanje mnogih sodobnih družbenih pojavov. Nedvomno so razprave zanimive, vendar so glede na pomen premalo odmevne v javnosti. Vsi referati so bili objavljeni v reviji Primorska srečanja, nekatere razprave je posnel Radio Trst A, v prihodnosti pa si bomo prizadevali za neposrednejše poročanje

¹ PSD v Novi Gorici od 15. do 17. aprila 1999, razprava Jezik ob meji 16. 4. 1999; v Izoli od 13. do 15. aprila 2000, Jezik ob meji 14. 4. 2000.

o poteku razprave. S tem želimo omogočiti boljši pretok jezikovnih in družbenih spoznanj na Primorskih slovenističnih dnevih v javnost. V jeziku se namreč zelo hitro odsliskavajo vsa družbena razmerja, za njihovo razumevanje in interpretacijo pa so potrebni občutljivost, strpnost in dovolj strokovnega znanja.

V razpravi Jezik ob meji aprila 2000 v Kopru smo ugotavljali, da sta si okrogli mizi v Novi Gorici 1999 in Kopru 2000 podobni po tem, da nagovarjata slabšanje položaja slovenščine v javnosti. Zato naj najprej povzamem novogoriško razpravo.

V razpravi v Novi Gorici 1999 so sodelovali Barbara Baloh, Vesna Gomezel Mikolič, Elen Slavec in Vesna Vlahovič iz SD Koper; Majda Kaučič Baša iz Trsta in Tomaž Sajovic iz Ljubljane; Alenka Čelik, Mateja Gomboc, Danila Zuljan Kumar in Marija Mercina (vodila sem razpravo in imela referat)² iz Nove Gorice.

V svojem prispevku je dr. Tomaž Sajovic s Filozofske fakultete v Ljubljani predstavil razvoj časnikarskega jezika v 19. stoletju in v njegovem okviru izjemnost primorskega tiska.

Danila Zuljan Kumar je na osnovi analize vprašalnikov in poznavanja briškega narečnega govora ugotavljala, kolikšen je vpliv novogoriškega pogovornega jezika na jezik Bricev oziroma kako Osimska cesta vpliva na jezikovno podobo Brd.

Dr. Majda Kaučič Baša je v razpravi prispevala teoretična izhodišča za analizo primorske družbene in jezikovne stvarnosti. Z izsledki svojih raziskav jo je dopolnjevalo več razpravljalk. Vesna Gomezel Mikolič je razpravljala »o vplivu narodne in jezikovne zavesti na sporazumevalno zmožnost govorca — pripadnika nekega naroda,« o razmerju med narodno zavestjo in sporazumevalno zmožnostjo v tem jeziku. Elen Slavec je zanimalo »razmerje med zakonsko določenimi priložnostmi za javno rabo jezikov in dejanskim govornim vedenjem posameznikov, ki se morajo v vsakodnevnem življenju odločati, kateri jezik izbrati v določeni govorni situaciji. /.../ Potrebno bi bilo imeti tako jezikovno politiko, ki bi razvijala jezikovno vedenje, da bi vsak posameznik, ki živi na dvojezičnem področju, znal suvereno in lojalno uporabljati svoj jezik, ne da bi bila pri tem prizadeta njegova narodna zavest.«

Razveseljivo obsežna in tehtna je bila razprava v zvezi s šolsko prakso oziroma predstavitev raziskave o jeziku učencev in dijakov. Vesna Vlahovič je preučevala razmerje med narodno zavestjo in jezikovno zmožnostjo dijakov. Barbara Baloh je preučevala interference v nalogah učencev italijanske šole v Izoli. Izhodišče razprave Alenke Čelik je bilo poročilo o raziskovalnem delu učencev Milojke Štrukelj v Novi Gorici in nato vprašanja o jezikovni kulturi v osnovni šoli, možnosti ozaveščanja in izboljševanja. Mateja Gomboc je analizirala vnašanje besed iz italijanščine prek narečja in predstavila svoje delo pri njihovem odpravljanju.

Med razpravo se ob tako zbranih osvetlitvah različnih problemov, ki jih posamično poznamo že prej, jasneje pokažejo vprašanja in dileme. Najbolj nesprijemljiva in boleča sta dva pojava, na katera smo opozarjali v obeh razpravah.

- Manjvrednost slovenščine kot znanstvenega jezika, saj so na nekaterih fakultetah članki predavateljev in naloge študentov vrednoteni više, če so napisani v tujem jeziku. Na znanstvenih srečanjih, ki jih prirejajo slovenske znanstvene ustanove na ozemlju slovenske države, večkrat potekajo predavanja in sporazumevanje v neslovenskem jeziku.
- Z javnimi napisi v italijanskem jeziku bolj v notranjost Republike Slovenije, v prostoru, ki ni zakonsko določen kot dvojezično območje, ker bi na njem živeli pripadniki italijanske jezikovne skupnosti, zmanjšujemo prostor suverene slovenske države. Neznanje, brazbriznost ali napačno razumljena vljudnost in prijaznost nas spreminjajo v tuje v lastni deželi.

Na srečanju v Kopru smo v razpravi navajali nove primere takih pojavov in pri tem ugotavljali, da se stanje ne izboljšuje, prej nasprotno. Pred PSD smo se k razpravi prijavile tri refrentke, vse s prispevki iz šolske prakse. Marija Mercina s temo Nepravilni stavki ali navada se vrača rada,

² Referat *Prostor — dom jezika* je objavljen v Primorskih srečanjih 1999, let. 23, št. 218, str. 476–479.

Silvana Mislej je predstavila Vpliv prvega jezika na slovenski knjižni jezik, Ksenija Černigoj pa je govorila O slengu.³ Tematska novost v razpravi, ki jo je vodila dr. Majda Kaučič Baša, je bil prispevek članice SD Koper, pesnice, novinarki ter lektorice Ines Cergol Bavčar. Osvetlila je delo lektorja, odgovornost in sodelovanje z avtorjem besedila.

Sama sem predstavila teoretično ozadje popravljanja šolskih nalog in odpravljanje jezikovnih napak. Pri tem je pomembno sodelovanje dijakov — od razumevanja razlage do sistematične poprave po jezikovnih ravninah, odpravljanje vnašanja iz tujih jezikov in nezbornega jezika. Opozorila sem na poseben problem nepravilnih stavkov, v katerih se ne ujemajo slovnične in pomenske lastnosti skladnikov. Domnevam, da je vzrok v tem, da dijaki v materinščini sicer poznajo veliko stavčnih vzorcev in besed iz iste besedne družine, vendar ne obvladajo njihovih pomenskih odtokov in rabe. Razlagan je takih napak, popravljanje in odpravljanje zahteva več časa: najprej je potrebno poiskati več stavkov s pravnimi rešitvami, da učenec razume, kaj je narobe. Se več truda je potrebno za odpravo takih napak.

Silvana Mislej je v izhodišču svojega prispevka poudarila pomen učenja knjižnega jezika pri vseh predmetih. S primeri in analizo predstavlja pisna besedila, v katerih je razviden vpliv prvega jezika — narečja ali neslovenskega jezika oziroma neobvladovanje slovenskega knjižnega jezika. V besedilih, ki so jih napisali učenci 5. in 6. razreda osnovne šole, so pravopisne in slovnične napake ter vnašanje iz neknjižnih zvrsti in tujih jezikov, pa tudi različne težave pri tvorjenju povedi in besedil. S primerjavo med pisnimi izdelki učencev v različnih obdobjih dokazuje pomen in uspešnost dopolnilnega pouka.

Prispevek Ksenije Černigoj je poročilo o raziskavi slenga učencev na Osnovni šoli Danila Lokarja, opravljeni pri jezikovnem krožku na isti šoli: od iskanja ustrezne literature in metode do raziskave. Meni, da sleng preučujejo predvsem na severovzhodu Slovenije, in predlaga sodelovanje med različnimi preučevalci. Odnos učencev do knjižnega jezika je pogosto tak, kot ga izkazujejo odgovori iz ankete: »Kot da to nisem jaz. Kot da govori nekdo drug.« »Knjižni jezik se čudno sliši. Navajeni smo narečja in slenga. Govorili bi bolj sproščeno.« »Ko govorimo knjižno, nas je sram.« »S slengom lahko več poveš, obstajajo besede, ki jih ne moreš zamenjati s knjižnimi.« V poročilu so zanimive ugotovitve učencev po analizi besedila iz Drugačnika, da v slengu ni veliko izrazov za lepo, dobro in prijetno, več pa za izražanje nezadovoljstva, zavračanja in razočaranja. Analizirali so tudi razlike med slengizmi in vulgarnimi besedami. Ksenija Černigoj zaključuje z ugotovitvijo: »Obstaja možnost, da imajo svoj sleng manjše skupine na šoli; ta govorica bi morda bila bolj živa, duhovita, izvirna ..., a je za raziskovanje še manj dostopna.«

V enajstletnem delovanju so Primorski slovenistični dnevi imeli pomembno vlogo pri ozaveščanju jezikovnih značilnosti primorskega prostora na obeh straneh meje. Pri tem smo tudi večkrat poudarili potrebo po sistematičnem spremljanju jezikovnih pojavov v šoli, za kar bo potrebno še izdelati ustrezno metodologijo. Spremenjeni položaj slovenščine, ki je prvič v zgodovini zares državni jezik, pomeni tudi zahteve po drugačnem ovrednotenju in znanju jezika. Zaradi zemljepisnega položaja zunaj meja RS ali blizu meje primorski slovenisti že desetletja doživljamo izkušnjo neposrednega srečevanja s tujimi jeziki v različnih vlogah, zato so ta spoznanja zanimiva tudi za druge sloveniste, ki se bolj neposredno srečujejo z njimi v zadnjih desetih letih.

Primorski slovenistični dnevi so ohranili in obogatili vse pozitivne dosežke in oblike svojega delovanja. Uspešno sodelujemo z ustanovami in strokovnimi dejavniki v okolju, več pa bo potrebno narediti za odpiranje jezikovnih razprav v javnosti.

Marija Mercina

Šolski center v Novi Gorici

³ Silvana Mislej in Ksenija Černigoj poučujeta na Osnovni šoli Danila Lokarja v Ajdovščini.